

УДК [796:378](075.8)

О. М. БОЛТЕНКОВА

старший викладач

Харківський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ

У статті розглянуто питання створення науково обґрунтованої класифікації навчальних занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах гуманітарного напрямку підготовки фахівців. Проаналізовано підходи різних науковців щодо створення зазначеної класифікації. На основі цього аналізу визначено, що єдиної науково обґрунтованої класифікації навчальних занять з фізичного виховання на сьогодні не існує. Тому провідною метою дослідження є визначення науково обґрунтованих шляхів побудови класифікації навчальних занять з фізичного виховання у вищому навчальному закладі. Розглянуто основні риси навчальних занять з фізичного виховання та особливості їх проведення. На підставі того, що у ВНЗ працюють різні відділення (основне, спеціальне й спортивне) і в цих відділеннях існує власна класифікація навчальних занять, розкрито класифікацію тільки для основного навчального відділення. Запропоновано поділ комплексу навчальних занять на види (за змістовими особливостями) і типи (за цільовою спрямованістю). Такий підхід дасть змогу комплекс навчальних занять з фізичного виховання перетворити в певну систему, де кожне заняття відіграє певну роль у реалізації дидактичних цілей навчальної дисципліни і дасть можливість, на основі конкретизації завдань здійснити оптимальний відбір змісту навчального матеріалу, форм і методів навчання. На підставі даних проведеного дослідження конкретизовано висновки й визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: програма з фізичного виховання для ВНЗ, навчальна дисципліна “Фізичне виховання”, класифікація, види і типи навчальних занять.

Питання удосконалення системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах неодноразово розглядалися як у державних документах [6; 10; 12; 13], так і в дослідженнях науковців [1; 2; 3; 7; 9; 15; 16]. Окремі аспекти вдосконалення системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах висвітлено в фахових виданнях [2; 3; 4; 5; 14; 16]. Основною формою фізичного виховання у ВНЗ нефізкультурного напрямку є навчальна дисципліна “Фізичне виховання”, яка являє собою науково обґрунтовану систему знань, навичок і вмінь, відібрану для вивчення в різноманітних освітньо-виховних системах. Навчальну дисципліну “Фізичне виховання” включено до навчальних планів вищих навчальних закладів, різного спрямування як обов’язкову. Основним документом, що регламентує вивчення цієї дисципліни, є програма для вищих навчальних закладів, затверджена наказом МОН України 14.11.2003 р. № 757. Зміст програми розроблено таким способом, що його конкретизація здійснюється з урахуванням профілю ВНЗ, але в усіх вищих навчальних закладах (крім ВНЗ фізкультурного спрямування) є загальні аспекти організації її вивчення дисципліни.

Провідною функцією фізичного виховання у вищих навчальних закладах є реалізація змісту фізкультурної освіти під час проведення різноманітних форм роботи. Основною формою у вищих навчальних закладах є навчальне заняття з фізичного виховання. Згідно з навчальною програмою, у вищих навчальних закладах (нефізкультурного напрямку підготовки фахівців) у вищому навчальному закладі можна створювати три відділення: основне (студенти основної та підготовчої медичної групи); спеціальне (для студентів спеціальної медичної групи); спортивне (для студентів, які підвищують майстерність в обраному виді спорту).

Навчальне заняття з фізичного виховання являє собою відрізок навчально-виховного процесу, обмежений часом, у якому здійснюється взаємодія студента та викладача щодо засвоєння змісту фізкультурної освіти визначеним певною навчальною програмою. Навчальне заняття з фізичного виховання в гуманітарному вищому навчальному закладі являє собою таку форму організації навчально-виховної роботи, при якій викладач займається з постійним складом студентів у межах точно встановленого часу, за постійним розкладом, використовуючи різноманітні засоби й методи навчання та виховання. До основних рис навчального заняття з фізичного виховання, що відрізняють його від інших форм фізичного виховання у вищих навчальних закладах, необхідно зарахувати:

- яскраво виражену дидактичну спрямованість;
- керівну роль викладача, що передбачає не тільки викладання навчального матеріалу, а й виховання студентів;
- чітку регламентацію навчальної діяльності студентів і дозування фізичного навантаження згідно з їх індивідуальними можливостями;
- постійний склад студентів;
- зумовленість навчальних занять розкладом;
- навчальні заняття визначають основний зміст інших форм фізичного виховання.

Упродовж навчання у вищому навчальному закладі студенти займаються на певній кількості занять, яка повинна мати не спорадичний характер (відокремленість кожного заняття за змістом і цільовою спрямованістю), а утворювати науково обґрунтовану систему, де кожне навчальне заняття має власне місце і відіграє в цілісному навчальному процесі певну роль. Таку систему неможливо здійснити без визначення класифікації навчальних занять.

Класифікація необхідна, насамперед, для конкретизації дидактичних завдань і змісту навчання. Звідси провідними компонентами, які вплинуть на класифікацію, є зміст навчального матеріалу та дидактичні завдання. Усі інші компоненти (методи навчання, форми й прийоми організації навчальної роботи, способи нормування навантаження та ін.) завжди залежать від завдань і змісту навчання. Аналіз спеціальної літератури доводить, що на сьогодні не існує загальновизнаної класифікації навчальних занять з фізичного виховання. Зазначене й зумовило визначення теми нашого дослідження: класифіка-

ція навчальних занять з фізичного виховання у вищому навчальному закладі гуманітарного напрямку.

Метою статті є визначення науково обґрунтованих шляхів побудови класифікації навчальних занять “фізичне виховання” у вищих навчальних закладах.

Низка авторів [8; 9; 15] відзначають, що на сьогодні не існує загальноновизнаної класифікації навчальних занять з фізичного виховання, яка ґрунтується на певній, найбільш суттєвій ознаці. Це зумовлено тим, що кожне з них має декілька характерних ознак і може бути включено в різні класифікації, складені, наприклад, за ознакою предметного змісту і за ознакою переважної дидактичної спрямованості тощо. Найзагальніша типологія навчальних занять побудована з урахуванням спрямованості фізичного виховання: загального фізичного виховання (а точніше – фізичної підготовки), яку використовують з метою забезпечення бази здоров’я, загальної фізичної освіти, різнобічного фізичного розвитку тощо; професійної спрямованості, що має за мету забезпечення фізичної готовності до оволодіння різними видами трудової діяльності; спортивної спрямованості, що забезпечує спеціалізацію в обраному виді вправ і готовність до участі в змаганнях для досягнення максимальних результатів у конкретному виді спорту; фізкультурно-реабілітаційної спрямованості.

Інші фахівці [11; 14; 15] виділяють заняття за цільовою спрямованістю: загальної фізичної підготовки; спеціалізованої прикладної фізичної підготовки; спортивно-тренувальні тощо.

Л. П. Матвеев [8] виділяє три типи занять: з освітньо-пізнавальною спрямованістю; з освітньо-предметною спрямованістю; з освітньо-тренувальною спрямованістю.

На наш погляд, провідним джерелом класифікації навчальних занять з фізичного виховання є державна програма і дидактична модель навчальної дисципліни. Навчальна програма для вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації має два взаємозалежні змістовні дидактичні компоненти: обов’язковий базовий, що формує основи фізичної культури особистості, і елективний, що спирається на базовий і доповнює його з урахуванням професійної фізичної підготовки, індивідуальних мотивів, інтересів і потреб, стану здоров’я. Базовий компонент передбачає обов’язковість проведення теоретичної, методичної, фізичної підготовки та контролю. Елективний компонент включає: теоретичну, методичну, фізичну підготовку та контроль. У схемі Ю. В. Васькова [3] вони відображені у змістовному блоці як теоретичний, інтелектуальний і практичний компоненти.

Всі види практичної підготовки здійснюються з урахуванням обраної системи фізичних вправ. Аналіз змісту програми для вищих навчальних закладів 3–4 рівня акредитації гуманітарної спрямованості свідчить про явну предметну (видову) спрямованість навчальних занять. У практиці діяльності цих закладів використовують як традиційні розділи програми (гімнастика, легка атлетика, спортивні ігри та ін.), так і ті, що обрали студен-

ти: плавання (з різновидами, наприклад, аквааеробіка), фітнес, аеробіка, шейпінг, стретчинг, пілатес, атлетична гімнастика тощо. Тобто ми маємо справу з різними видами навчальних занять. Видові відмінності свідчать не тільки про різний зміст навчального матеріалу (гімнастичні вправи, легкоатлетичні вправи, ігрові тощо), а й про цільову спрямованість (заняття зі спортивних ігор вирішують особливі завдання і впливають на розвиток певних рухових здібностей, а гімнастичні мають власні специфічні завдання і впливають на розвиток інших рухових здібностей та ін.). Крім видових навчальних занять, у вищих навчальних закладах застосовують і так звані комплексні. Вони за своїм змістом передбачають використання фізичних вправ з різних видів фізкультурної діяльності (видів спорту). До їх впровадження висувається ряд вимог дидактичного, психологічного та фізіологічного характеру, які в узагальненому вигляді мають, на думку Л. П. Матвеева [8], такий вигляд:

1. Першими в основній частині заняття необхідно вирішувати завдання із вивчення координаційно складних рухових дій, ураховуючи те, що вони потребують максимальної концентрації уваги й напруження психомоторних функцій.

2. Якщо плануються вибірково спрямовані розвивальні впливи на функціональні властивості організму, що лімітують прояви швидкісних, силових здібностей і витривалості, доцільно в основній частині дотримуватися певної послідовності, в якій швидкісні (швидкісно-силові) і силові вправи передують вправам, що потребують прояву витривалості.

3. Під час використання вправ на витривалість, які вибірково активізують функції анаеробного й аеробного енергозабезпечення рухової діяльності, вправи анаеробного характеру треба проводити перед виконанням вправ аеробного характеру. У випадку зворотної послідовності безпосередній ефект вправ аеробної спрямованості не сприяє, а в певних ситуаціях і перешкоджає позитивному ефекту анаеробних і анаеробно-аеробних вправ як чинників розвитку специфічної витривалості.

4. Якщо на занятті використовують вправи, що потребують переважного впливу координаційних, швидкісних або силових здібностей, і вправи, що об'єднані в цілісний комплекс для комбінованого впливу на розвиток загальної тренуваності (наприклад, у формі колового тренування), то у більшості випадків необхідно, щоб перші передували другим.

5. При значній складності основних вправ необхідно використовувати спеціально-підготовчі та підготовчі вправи, які безпосередньо передують основним і слугують чинником спеціальної розминки. Основні вправи виконують серійно (у межах наявного часу) із застосуванням активного або активно-пасивного (комбінованого) відпочинку.

Але кожен вид навчального заняття передбачає наявність певної номенклатури типів. Типи навчальних занять безпосередньо пов'язані з їх провідною цільовою спрямованістю: вступні, вивчення нового навчального матеріалу, повторення та закріплення вивченого матеріалу, контрольні,

змішані (є вивчення, повторення і закріплення; повторення та закріплення і контроль тощо). Пропонуємо класифікацію навчальних занять на рис. 1.

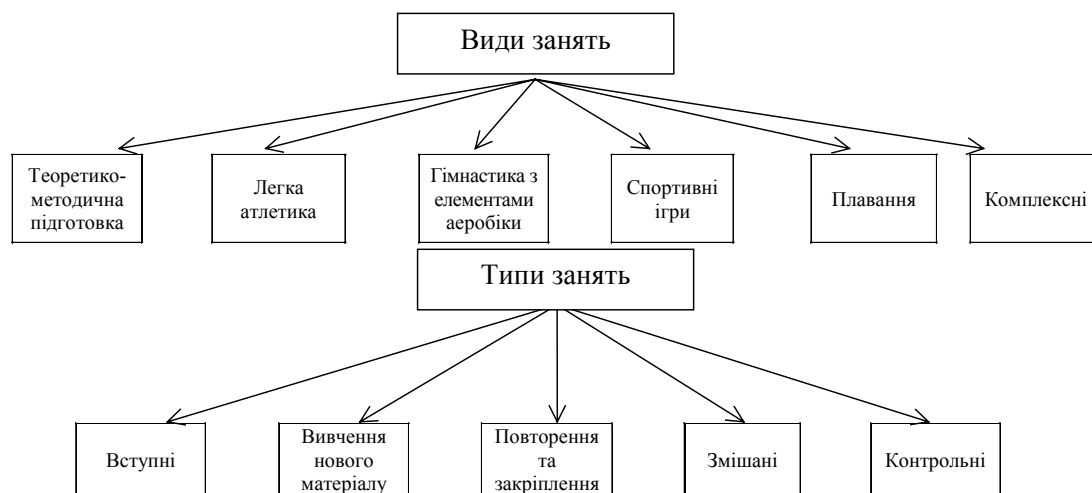

Рис. 1. Дідактична модель класифікації навчальних занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах

Кількість видів навчальних занять може бути більшою з урахуванням тих видів фізкультурної діяльності, які внесені в робочі навчальні плани певного вищого навчального закладу. Лінії між видами й типами навчальних занять вказують на систему їх взаємозв'язку та взаємодії. Так, навчальні заняття з легкої атлетики можна поділяти на вступні, вивчення нового матеріалу, повторення та закріплення вивченого, змішані та контролю.

Останнім часом йдеться про впровадження інноваційних навчальних занять. Аналіз педагогічної літератури дає змогу виділити десятки типів інноваційних (нестандартних) навчальних занять. Інноваційні навчальні заняття необхідно розглядати як одну з форм, що активізує навчання, як засіб підвищення ефективності навчального процесу, можливість реалізувати провідні принципи навчання з постановкою нетрадиційних цілей і завдань, з використанням оригінального змісту навчального матеріалу, методів та організаційних форм. Розробка різних видів навчальних занять вимагає додаткового дослідження. На наш погляд, необхідно в практику діяльності викладачів фізичного виховання включати засоби комп'ютерної техніки. Це передбачає під час теоретико-методичних занять включати мультимедійні засоби, а для студентів розробляти індивідуальні комп'ютерні програми індивідуального розвитку та вдосконалення.

Висновки. У ході дослідження визначено, що єдиної загальновизнаної класифікації навчальних занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах не існує. Варіант класифікації, що пропонується використовувати, дає змогу розподілити увесь комплекс навчальних на занять на види і типи. Це дасть змогу визначити місце й роль кожного заняття в загальній системі й конкретизувати його цілі та завдання. Це, в свою чергу,

сприятиме науково обґрунтованому відбору змісту навчального матеріалу, а також відповідних форм і методів проведення.

Перспективою подальших досліджень є розробка класифікації навчальних занять з використанням засобів комп'ютеризації. У цьому випадку навчальний процес буде мати особистісно орієнтований характер.

Список використаної літератури

1. Василюк В. М. Педагогічні і соціальні пріоритети вдосконалення системи фізичного виховання студентської молоді / В. М. Василюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХОВНОКУ : ХДАДМ, 2013. – № 5. – С. 13–17.
2. Васьков Ю. В. Теоретичні основи модернізації змісту непрофесійної фізкультурної освіти у вищому навчальному закладі / Ю. В. Васьков, В. Е. Куделко та ін. // Слобожанський науково-спортивний вісник : наук.-теор. журн. – Харків : ХДАФК, 2015. – № 2. – С. 42 – 47.
3. Васьков Ю. В. Теоретичне обґрунтування основних функцій, складу і структури навчальної дисципліни “фізичне виховання” у вищому навчальному закладі / Ю. В. Васьков, І. М. Пелешенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов.ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип. 45 (98). – С. 426–431.
4. Ведмеденко Б. Ф. Проблеми фізичного виховання на сучасному етапі становлення вищого навчального закладу / Б. Ф. Ведмеденко // Буковинський науковий спортивний вісник. – Чернівці, 2005. – Вип. 2. – С. 118–122.
5. Дубинская О. Я. Прикладные проблемы физического воспитания студентов экономических специальностей / О. Я. Дубинская, И. О. Салатенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХОВНОКУ : ХДАДМ, 2014. – № 5. – С. 19–23.
6. Закон України “Про фізичну культуру і спорт”. – Київ, 1994.
7. Гружевський В. О. Здоров'я як цінність у процесі формування особистісно-орієнтованої мотивації студентів до фізичного виховання / В. О. Гружевський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХОВНОКУ : ХДАДМ, 2014. – № 2. – С. 20–25.
8. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры / Л. П. Матвеев. – Москва : Физическая культура и спорт, 1991. – 543 с.
9. Мудрік В. І. Організаційно-методичні засади вдосконалення фізичного виховання студентів : метод. посіб. / В. І. Мудрік. – Київ, 2008. – 83 с.
10. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України “Про національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту” від 28.09.2004 р. № 1148/2004 // Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. – Київ : Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, 2004. – 15 с.
11. Основы теории и методики физической культуры / под. ред. А. А. Гужаловского. – Москва : Физическая культура и спорт, 1986. – 352 с.
12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. Б 1556 – VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
13. Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.01.2006 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua/.
14. Теорія і методика фізичного виховання / за ред. Т. Ю. Круцевич. – Київ : Олімпійська література, 2008. – Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. – 391 с.
15. Теория и методика физического воспитания / под. ред. Б. А. Ашмарина. – Москва : Просвещение, 1990. – 287 с.

16. Церковная Е. В. Проблемы поиска путей оптимизации процесса физического воспитания в высших учебных заведениях / Е. В. Церковная, А. И. Приходько и др. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова, 2008. – № 8. – С. 154–158.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2016.

Болтенкова О. Н. Классификация учебных занятий по физическому воспитанию в высшем учебном заведении гуманитарного направления

В статье исследуются вопросы создания научно обоснованной классификации учебных занятий по физическому воспитанию в высших учебных заведениях гуманитарного направления подготовки специалистов. Анализируются подходы различных ученых по созданию указанной классификации. На основе этого анализа определено, что единой научно обоснованной классификации учебных занятий по физическому воспитанию сегодня не существует. Поэтому целью исследования является определение научно обоснованных путей построения классификации учебных занятий по физическому воспитанию в вузе. Рассматриваются основные признаки учебных занятий по физическому воспитанию и особенности их проведения. На основании того, что в высших учебных заведениях работают различные отделения (основное, специальное и спортивное) и в этих отделениях существует собственная классификация учебных занятий, раскрывается классификация только для основного учебного отделения. Предлагается распределить весь комплекс учебных занятий на виды (по содержательным особенностям) и типы (по целевой направленности). Такой подход позволит комплекс учебных занятий по физическому воспитанию превратить в определенную систему, где каждое занятие будет играть определенную роль в реализации дидактических целей учебной дисциплины и позволит на основе конкретизации зада, осуществить оптимальный отбор содержания учебного материала, форм и методов обучения. На основании данных проведенного исследования конкретизируются выводы и определяются перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: программа по физическому воспитанию для вузов, учебная дисциплина “Физическое воспитание”, классификация, виды и типы учебных занятия.

Boltenkova O. The Classification of Physical Education Classes in the Postsecondary Institution of Humanities

The article focuses on the issues of creation the scientifically grounded classification of physical education classes in the postsecondary institution of Humanities which includes training of specialist. In the article analyzes approaches of different scientists to create the reviewed classification. Considering the analysis it is defined that there is no consistent classification of physical education classes in the postsecondary institution. That is why the purpose of research is to determine the science-based classification of physical education classes in the postsecondary institution. The study considers the main features of giving the physical education classes. Considering the fact that there are many different departments (the basic, special and sport) which have their own classification, but the article focuses only on the basic department. The author makes an attempt to divide a set of training sessions to species (with regards to special aspects of content) and types (according to the goal). Such approach revealed to represent the set of training sessions in a form of system, where each class will participate in realization of didactic purposes of discipline. Consequently, it will help to accomplish the optimal selection of the content of materials, forms and methods of education, based on the specification of tasks. Considering the result of research concretized conclusions and defined prospects for further investigations of the classification.

Key words: physical education program for postsecondary institutions, physical education class, classification, the species and types of education classes.